

Esther van Gelder, *Tussen hof en keizerskroon. Carolus Clusius en de ontwikkeling van de botanie aan Midden-Europese hoven (1573-1593)* (Dissertatie Leiden 2011; Leiden: Leiden University Press, 2011, x + 431 pp., ISBN 978 90 8728 131 1).

Carolus Clusius (Charles de L'Escluse, 1526-1609) was een van de geleerden die in de zestiende eeuw de botanie niet langer als een medische hulpwetenschap zagen, maar bestudeerden als een zelfstandige wetenschap. Met een indrukwekkende reeks publicaties zette hij zijn stempel op de ontwikkeling van dit vak. Daarnaast voerde hij een uitgebreide correspondentie, die ook voor een groot deel bewaard is gebleven. In het verleden zijn deze brieven vooral gebruikt voor het achterhalen van biografische details, maar meer recent is hun belang onderkend als bron voor het wetenschappelijke en culturele leven van de zestiende eeuw in het algemeen. Aan de universiteit Leiden is een 'Clusiusproject' opgezet om deze bron systematisch te exploreren. Het hier besproken proefschrift van Esther van Gelder is uit dit project voortgekomen. *Tussen hof en keizerskroon* behandelt de waarschijnlijk best gedocumenteerde periode uit Clusius' leven, de periode namelijk dat hij werkzaam was in het Duitse Rijk. Geboren in Atrecht uit een adellijk geslacht, trok hij in 1573 naar Wenen om in dienst te treden van keizer Maximiliaan II. Hij kreeg de taak voor de keizer een nieuwe kruidentuin ('hortus medicorum') aan te leggen en te beheren. Weliswaar raakte hij deze betrekking al na enkele jaren weer kwijt, toen Maximiliaan in 1576 overleed en zijn opvolger Rudolf II de tuin ophief om op het stuk land een rijkschool te vestigen. Clusius bleef echter in Duitsland wonen, eerst in Wenen en later in Frankfurt, waar hij een stipendium genoot van landgraaf Willem IV van Hessen-Kassel. Pas in 1593 verliet hij Duitsland, nadat hij een betrekking had aangenomen bij de Leidse universiteit.

Van Gelder is niet in de eerste plaats geïnteresseerd in Clusius' wetenschappelijke resultaten. Zij richt zich op de interacties van Clusius met zijn geleerde vrienden en vooral zijn centraal-Europese beschermheren en beschermvrouwen. Dat is een bonte stoet mensen. We ontmoeten niet alleen de keizer, maar ook sommige Duitse vorsten en hun lijfartsen, Hongaarse magnaten, en adellijke Weense juffers. Ook sommige tuinlieden treden uit de schaduw naar voren. De verschillende hoofdrolspelers worden niet enkel in hun relatie met Clusius getekend. Alvorens die aan de orde komt, wordt de lezer steeds zeer uitvoerig ingelicht over de aard en achtergronden van de interesse in plantkunde en tuinaanleg aan de respectieve hoven – het hof van Maximiliaan II, dat van zijn opvolger Rudolf II, adellijke tuinliefhebbers in Wenen, en verschillende Duitse vorsten. Hierbij baseert Van Gelder zich niet enkel op de correspondentie, maar ook op uitgebreid archiefonderzoek. De beschrijving van de tuincultuur aan het Weense hof, en Clusius' functie daarin, is bijvoorbeeld voor een groot deel op Oostenrijkse archieven gebaseerd. Kortom, dit is een grondige studie met veel

oog voor detail en context, die een overtuigend beeld oplevert van de botanicus en de wereld waarin hij functioneerde.

De betekenis van dit onderzoek ligt vooral in het licht dat het werpt op de verzelfstandiging van het wetenschappelijk onderzoek, in casu de botanie, en op de betekenis van patronage en hofcultuur. Het laatste thema doet vooral sinds het boek van Bagioli, *Galileo, courtier* (1993) veel opgeld in de wetenschapsgeschiedenis. Uitgangspunt is hier dat wetenschappelijk werk veelal werd ondernomen ten genoegen van hooggeplaatste beschermers en daar in inhoud en uitwerking vaak ook duidelijk de sporen van draagt. Clusius' werk kwam onmiskenbaar tot stand binnen zulke patronageverhoudingen, maar het interessante van zijn geval is dat hij daarnaast duidelijk afstand nam van de wensen van zijn beschermers. Nadat hij zijn betrekking bij de keizerlijke kruidentuin had verloren, weigerde hij zelfs lange tijd om opnieuw bij een vorst in dienst te treden, hoewel hij het financieel niet breed had en hij aantrekkelijke aanbiedingen kreeg. Zoals Van Gelder overtuigend laat zien stond het hofleven hem regelrecht tegen. Toen hij uiteindelijk toch bezweek voor het aanbod van een jaargeld van landgraaf Willem IV van Hessen-Kassel, was het met het uitdrukkelijke beding dat hij niet aan het hof hoefde te wonen, maar in het verder weg gelegen Frankfurt.

Clusius leefde in een wereld gedomineerd door hof en patronage, maar juist zijn wetenschappelijke werk probeerde hij daarvan zoveel mogelijk los te zien. Als lid van de internationale geleerdenrepubliek voelde hij zich aan de vaak toch vrij provinciale Duitse vorstenhoven niet op zijn plaats. Zijn betrekkingen met de hooggeplaatste tuinliefhebbers op wier bescherming hij in de eerste plaats was aangewezen werden gekenmerkt door frustraties en teleurstellingen. Zij waardeerden Clusius als iemand die hun met zijn expertise of bemiddeling van dienst kon zijn, maar hun tuincultuur had doorgaans meer met nut en status van doen dan met liefde voor planten. Clusius daarentegen beschreef en bestudeerde de planten vanuit een meer belangeloos standpunt, waarin al iets van een modern wetenschapsideaal doorschemert. Hij besteedde ook serieuze aandacht aan planten die zijn tijdgenoten als oninteressant links lieten liggen. Van Gelder besteedt haar laatste hoofdstuk aan zijn verhandeling over paddenstoelen, een studie die hij aanvatte in Hongarije, waar hij de vriendschap van verschillende magnaten genoot.

Jammer is wel dat het boek toch grotendeels blijft steken op het niveau van een overigens zeer waardevolle gevalsbeschrijving. Van Gelder stelt wel vast dat Clusius' voorbeeld het belang dat sommige historici aan patronage in de wetenschap hebben gehecht kan helpen relativiseren, maar zij gaat niet echt met de bestaande historiografie in discussie. In het algemeen kan men zeggen dat de studie naar patronage in de wetenschap de laatste tijd weliswaar een hoge vlucht heeft genomen, maar daarbij slecht is afgestemd met de studie naar politieke en sociale verhoudingen, waar ze natuurlijk een deel van is. Dat leidt tot soms nogal apodictische uitpraken gebaseerd op gebrekkig bronnenonderzoek. Andersom zou juist een onderzoek naar de verhouding van geleerden tot hun beschermers en andere machthebbers interessant licht kunnen werpen op de sociale verhoudingen aan het hof in de zestiende eeuw. De conclusie doet enige suggesties ten aanzien van patronage in verschillende contexten, maar hier liggen veel meer mogelijkheden. Het is te hopen dat Van Gelder haar bevindingen nog eens op een meer theoretisch niveau uitwerkt, bij voorkeur in een Engelstalig artikel, om te analyseren wat haar resultaten voor het huidige onderzoek naar patronage betekenen.